

PROBLEMATICA RESTAURĂRII „LITURGHIERUL LUI MACARIE” (1508)

Vasilica Ciorogar¹

ciorogar_ica_laboratory@yahoo.com

Keywords: *restoration interventions, bookbinding, leather.*

Summary: *The present study includes a brief history of “Macarie’s Missal” and the restoration stages made in order to stop the damage installed and to preserve as much of its originality, meaning and functionality.*

Călugărul sârb Macarie și-a făcut ucenicia de tipograf la Veneția, oraș în care industria tipografică luase un avânt deosebit. Radu cel Mare, domnitorul Țării Românești, îl aduce pe ieromonahul Macarie la mănăstirea Dealu, pe care o ctitorise lângă Târgoviște. Se pare că acesta a fost primul Liturghier ortodox tipărit din lume. Cu 17 ani înaintea acestuia, a fost tipărită pentru prima dată în lume o carte de cult ortodoxă, un “Octoih”, în 1491, la Cracovia².

Macarie tipărește trei cărți, prima fiind “Liturghierul”, în 1508, realizat prin strădania Ieromonahului Macarie din porunca domnitorului Țării Românești din acea vreme, Radu cel Mare³. Cel de-al doilea volum tipărit e un “Octoih” slavon în 1510, apoi un “Tetraevangheliar” slavon în 1512. Din pricina faptului că nu este indicat locul tipăririi, cele mai numeroase contradicții între cercetători sunt: Târgoviște (Mănăstirea Dealu), Curtea de Argeș, Mănăstirea Snagov, Mănăstirea Bistrița⁴.

Doar câteva exemplare ale primei cărți tiparite de Macarie au ajuns până în zilele noastre, cinci dintre acestea fiind păstrate în România: trei exemplare la Biblioteca Academiei Române, unul la Biblioteca Națională București iar cel de-al cincilea volum, cel de față, la Biblioteca Mitropoliei Ardealului⁵.

Dincolo de toate aceste contradicții și supoziții, concluzia cea mai clară și mai concludentă este: cărțile macariene sunt primele imprimare care se adresează neamului românesc.

“Liturghierul” prezentat în lucrarea de față aparține Bibliotecii Mitropoliei Ardealului, bibliotecă renumită pentru fondul său valoros și vast de carte, în special de rit biblic. Acesta face parte din primele exemplare scoase de sub teasc și este necorectat. A intrat în fondul bibliotecii printr-o donație, fapt de care ne putem da seama din însemnarea în manuscris găsită în interiorul cărții: ”Această carte rituală de limbă slavonă s-a donat la Biblioteca Arhiepiscopescă în Sibiu la 8 Novembre v.1898 de la Biserica din Alun. Alun la 8 Novem. 898 Iosif Suciuh paroh.gr.or. rom.”.

---

¹ Vasilica Ciorogar, restaurator, Muzeul Național Brukenthal Sibiu.

² <http://www.cimec.ro/carte/cartev/liturghier.htm>.

³ *Ibidem*.

⁴ Streza 2008, p. 4.

⁵ <http://romaniancoins.org/10lei08macarie.html>.

Volumul de față e o tipăritură cu dimensiunile: lungime 18,3 cm, lățime 14,6 cm și grosime 4,6 cm. Este un volum legat în piele de vițel tăbăcită vegetal de culoare maro, cu nervuri profilate și scoarțe de lemn.

Starea de conservare

Examinând lucrarea mai îndeaproape, s-au constatat deteriorări de natură fizico-mecanică, chimică și biologică, în special pe zona legăturii. Aceste investigații necesare s-au efectuat în colaborare cu investigatorii specialiști ai muzeului.

Cele două învelitori, împreună cu cotorul exterior, sunt alcătuite din piele de vițel tăbăcită vegetal de culoare maro închis, au lipsuri de material suport în zona colțurilor, tranșelor și la capetele blocului.

Învelitoarea anterioară are prezentă pe suprafața ei urmele unor ornamente florale, pielea prezintă o efasare accentuată a grenului, cu lipsuri la ambele colțuri iar pe tranșa de sus apare o intervenție anterioară (reparație) prin coaserea materialului suport (piele), acesta fiind rupt și deteriorat.

Învelitoarea posterioară, ca și cea anterioară, are o efasare accentuată a grenului, urmele ornamentelor florale sunt doar ușor vizibile, lipsuri în cele două colțuri, cât și pe colțul dinspre cotorul exterior. Și aici apar urmele unei intervenții anterioare (reparație), trei cusături în materialul suport (piele), pe tranșa de sus cât și pe suprafața învelitorii. Pe alocuri apar orificii de zbor provocate de insecte. Ambele scoarțe ale volumului sunt din lemn, nedeteriorate. Cusătura volumului este parțial deteriorată, datorată ruperii sforii de la nervuri. Era o cusătură pe trei nervuri simple profilate, cu două lăntișoare marginale și împărțea cotorul interior în patru registre. Datorită ruperii sforii de la nervuri și aței cusăturii, volumul și-a pierdut din integritatea sa având fascicole deteriorate și ieșite din bloc, tranșa a devenit neregulată.

La ambele capete ale cotorului interior avem urmele celor două capitalbanduri, cusute pe miez de sfoară, fiind uscate și deteriorate, cu mari depuneri de praf și clei. Din ambele forzațuri ale "Liturghierului" s-a păstrat doar partea fixă, cea lipită pe scoartă. Cel anterior are pe alocuri orificii de zbor provocate de insecte, iar pe tranșă deteriorări de natură fizico-mecanică, cu pierderi de material. Apare pe el o restaurare anterioară cu completare de hârtie. Și pe cel posterior apar aceleași probleme identificate ca și pe cel anterior, deteriorat, degradat și cu urme de restaurare înspre tranșa exterioară. Ambele au însemnări de tip manuscris pe suprafețele lor.

Operații de restaurare

Astfel, blocul (fascicolele) suferind din cauza ruperii nervurilor și a aței cusăturii, în urma căruia au intervenit deteriorări și din cauza intervenției non-profesioniste pe suprafața învelitorilor (cusături în materialul suport al învelitorilor-piele), s-a propus restaurarea acestuia pe volum desfăcut, restaurarea filă cu filă (acesta nemaipăstrând din integritate, având fascicole deteriorate, tranșe neregulate), realizarea unei noi cusături, păstrându-se cât mai multe elemente din original (scoarțe și învelitori).

Astfel, blocul gata restaurat a fost recusut conform legăturii avute: trei nervuri simple profilate cu două lănișoare marginale. După coasere, cotorul interior a fost înclieiat, rotunjit⁶, căptușit (pânză de bumbac și hârtie manuală). S-au atașat cele două noi forzațuri (cele două părți fixe ale forzațurilor originale au fost cusute în integritatea volumului la cererea beneficiarului). Au fost realizate două noi capitalbanduri (cele originale fiind deteriorate, degradate și încărcate de clei), pe miez de sfoară⁷.

Au fost reatașate scoarțele cu învelitorile originale⁸ (acestea fiind gata restaurate la colțuri, unde erau lipsuri de material și pe tranșe⁹) și a fost realizat un nou cotor exterior¹⁰ (s-a croit conform șablonului, s-a șerfuit pielea și s-a vopsit). Astfel, la final, au fost făcute toate retușurile finale, lipite toate piesele desprinse în vederea restaurării, realizându-se integritatea cromatică a volumului¹¹. În partea finală s-au lipit părțile fixe ale forzațurilor, pentru realizarea integrității volumului.

În vederea păstrării în condiții cât mai bune de conservare, volumului de față i s-a realizat o casetă de protecție.

Bibliografie

- Johnson 1988 Arthur W. Johnson, *The Practical Guide of Book Repair and Conservation with 100 Illustrations*, Thames and Hudson, London, 1988.
- Middleton 1972 Bernard C. Middleton, *The Restoration of Leather Bindings*, Chicago, 1972.
- Middleton 1998 Bernard C. Middleton, *The Restoration of Leather Bindings*, Oak Knoll Press, Belaware, New Castle, 1998.
- Streza 2008 Laurentiu Streza, *Liturghierul lui Macarie o jumătate de mileniu de la tipărirea sfintei Liturghii*, în Rev. Transilvania, 2/2008, p. 3-5.

---

⁶ Middleton 1972, p. 69.

⁷ *Idem* 1998, p. 108.

⁸ Johnson 1988, p. 67.

⁹ Middleton 1974, p. 154.

¹⁰ *Idem* 1972, p. 110.

¹¹ *Ibidem*, p. 143.

Ilustrații

Volum înainte de restaurare

Forzaț anterior (partea fixă)

Forzaț anterior (partea fixă), foaie de titlu

Bloc deschis (vedere tranșa și capitalband)

Tranșa de sus

Învelitoare posterioară

Detaliu învelitoare posterioară

Detaliu colț dreapta sus

Tranșă de la picior

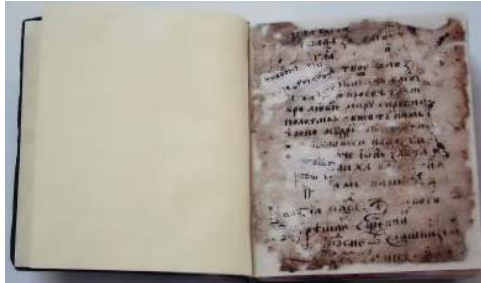
Învelitoare după restaurare

Învelitoare după restaurare

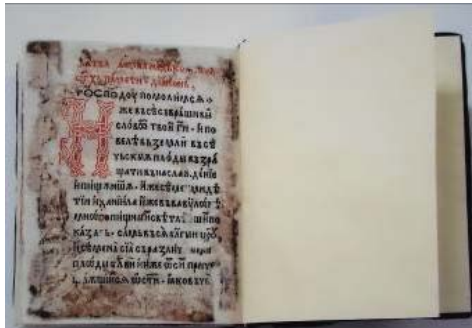
Bloc în interior după restaurare

Forzaț anterior

Volum în interior

Forzaț posterior

Forzațuri dupa restaurare